

Digitale vrijwilligers aan de slag in het Gentse Stadsarchief

Crowdsourcing bij het beschrijven van tekstaffiches uit de Eerste Wereldoorlog

Tekstaffiches

Vanaf het moment dat de Duitse vijand bij het begin van de Eerste Wereldoorlog het land binnentrad tot aan de bevrijding verliep de communicatie met de bevolking hoofdzakelijk via tekstaffiches. Deze affiches schetsen duidelijk het reilen en zeilen in oorlogstijd en geven een sterk beeld van het gedrag dat de bezetter van de bevolking verwachtte. De affiches vormen hierdoor een zeer belangrijke bron voor de geschiedenis van het dagelijks leven in Vlaanderen tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Deze affiches werden gedrukt op vaak minderwaardig en zuur papier en vele van de affiches waren reeds beschadigd en vuil voor ze in archieven terecht kwamen, aangezien ze verzameld werden in oorlogsomstandigheden. Dat gecombineerd met vaak allesbehalve optimale bewaaromstandigheden zorgt ervoor dat de affiches sterk bedreigd zijn in hun bestaan en amper toegankelijk zijn.

Om dat probleem op te vangen loopt sinds 2013 in het Gentse Stadsarchief het project 'Met de rug tegen de muur: tekstaffiches WO I'. Dat project, gesubsidieerd door de Vlaamse overheid, wil in heel Vlaanderen tekstaffiches uit de Eerste Wereldoorlog lokaliseren, inventariseren, restaureren, digitaliseren, duurzaam bewaren en ontsluiten naar een zo groot mogelijk publiek. Het initiatief van het project lag bij Erfgoedcel CO7, FARO, In Flanders Fields Museum, Packed vzw, Provinciearchief West-Vlaanderen, Stadsarchief Aalst, Stadsarchief Gent, Stadsarchief Lier, Universiteitsbibliotheek Gent en VIAA,

die samen de stuurgroep van het project vormen. Het Gentse Stadsarchief fungeert tevens als zenuwcentrum van het project.

Een belangrijke pijler binnen het project is de verregaande en goed gestructureerde inzet van vrijwilligers. Alle partners binnen het project wensten het project aan te grijpen om hun werking met vrijwilligers structureler te maken. Deze vrijwilligers worden bijgevolg bij alle facetten van het werk ingeschakeld, zoals het beschrijven, het digitaliseren en het conserveren van de tekstaffiches. Dat de vrijwilligers het volledige proces doorlopen, resulteert in een sterkere betrokkenheid bij het project.

Tekstaffiche WO I Stad Gent, Oproep voor vrijwilligers (SAG_MA_M32bis_AF_1914_0087)

VeleHanden

In het project lag de eerste focus op het in kaart brengen van de tekstaffiches en het digitaliseren van een representatief staal affiches. In een tweede fase staat de ontsluiting van het materiaal centraal, evenals de duurzame bewaring van zowel fysieke als digitale bestanden.

Om de bruikbaarheid van de tekstaffiches te maximaliseren werd in het voorjaar van 2016 aansluiting gezocht bij VeleHanden (<https://velehanden.nl/>). VeleHanden is een platform dat ontwikkeld werd voor Stadsarchief Amsterdam. Ondertussen is het uitgegroeid tot een onlineplatform van het commerciële bedrijf Picturae waarop archieven en musea tegen betaling scans kunnen aanbieden, zodat het grote publiek deze beter toegankelijk kan maken. Bij ons project krijgt het publiek (de *crowd*) een scan van een tekstaffiche te zien, en wordt gevraagd om aan de hand van verschillende tabbladen volgende informatie in te voeren: titel, uitvaardigende instantie, persoonsnamen, plaatsnamen, straatnamen, ondertekenaar, drukkerij, datum, talen, kleur en trefwoorden. Op basis van deze invoer moet het mogelijk worden de duizenden tekstaffiches in een oogwenk te doorzoeken naar nuttige informatie. Om de kwaliteit van de beschrijvingen te garanderen wordt elke scan door twee verschillende vrijwilligers beschreven en vervolgens nog eens door een expert (beroepskracht) nagekeken. Invoerders (en controleurs) kunnen bovendien aan de hand van een eenvoudig keuzemenu selecteren van welke geografische locatie ze de tekstaffiches wensen te beschrijven of te controleren.

De vrijwilligers

De invoer op VeleHanden gebeurt online door vrijwilligers. Aangezien de ervaring bij de stuurgroep-partners met de inzet van online vrijwilligers nog in de kinderschoenen stond, was het noodzakelijk eerst het publiek te bereiken. Het platform VeleHanden hielp bij deze zoektocht. VeleHanden is namelijk in Nederland al sterk ingeburgerd en een deel van de trouwe invoerders nemen deel aan elk nieuw project dat wordt gelanceerd. Een deel van deze eerste verkenner blijft plakken. Daarnaast werd gericht reclame gemaakt aan de hand van nieuwsbrieven, Facebookberichten, flyers en dergelijke meer. Dankzij deze initiatieven bestond in september 2016 het vrijwilligersbestand uit ruim honderdtachtig invoerders, die samen al ongeveer drie vierde van de 5.000 opgeladen tekstaffiches doorzoekbaar maakten. De collecties van de stadsarchieven van Dendermonde, Diest, Gent en Ronse, van de gemeentearchieven van Evergem en Wingene en van het Documentatiecentrum voor Streekgeschiedenis Dr. Maurits Gyseling staan online. Opmerkelijk is dat de overgrote meerderheid van de online vrijwilligers geen enkele band heeft met het Stadsarchief van Gent, de trekker van het project. Om toch inzicht te krijgen wie de invoerders zijn en waarom zij graag meehelpen om de tekstaffiches van de Eerste Wereldoorlog doorzoekbaar te maken, spraken wij op een avond op een Gents terras af met Karel en Hannah, twee online vrijwilligers van het eerste uur.

Karel (61) studeerde geschiedenis aan de Universiteit van Gent. Via een oproep in de nieuwsbrief van de Erfgoedcel Dendermonde kwam hij in contact

The screenshot shows the VeleHanden interface for a document titled 'Met de rug tegen de muur - Tekstaffiches WOI'. The document ID is 'Nummers SAR_HGA_2906A_0005'. The central area displays three versions of a notice for Joseph Penneman, a saboteur, in German, Dutch, and French. The right sidebar contains a metadata table with the following fields:

Titel	
Uitvaardigende inste	
Persoonsnamen	
Plaatsnamen	
Straatnamen	
Ondertekenaar	
Drukker	
Datum	
Talen	
Kleur	
Trefwoorden	
Uitgevoerde inventarisatie	ga!

De omgeving van VeleHanden met linksboven de zeven verschillende tabbladen die de invoerder dient te doorlopen en rechts de in te voeren velden. Centraal ziet de gebruiker steeds de te beschrijven tekstaffiche.

met het project. Aangezien hij pas met pensioen is en het toch wat vreemd voor hem voelt om zonder tegenprestatie maandelijks een pensioen uitbetaald te krijgen, ging hij aan de slag op VeleHanden. Hij verricht graag een tegenprestatie die de maatschappij ten goede komt.

Hannah (26) studeerde aan de Universiteit van Leuven, eveneens geschiedenis. Ze leerde het project kennen via enkele studiegenoten. Omdat ze tijdelijk in-between-jobs zat, vond Hannah vrijwilligerswerk een nuttige afwisseling naast het solliciteren en een manier om de voeling met de sector waarin ze graag zou tewerkgesteld worden te onderhouden.

Het grote voordeel van online vrijwilligerswerk vinden Karel en Hannah de flexibiliteit. De verplaatsing naar de archiefinstelling moeten maken, zou anders een obstakel vormen om vrijwilligerswerk in het Stadsarchief Gent op te nemen. Dat is een belangrijk verschil met de ongeveer dertig vrijwilligers die momenteel wekelijks in het Stadsarchief Gent komen werken. Bij hen werd juist vastgesteld dat de nabijheid van hun woonplaats bij het Stadsarchief een belangrijke motivatie was om daar vrijwilligerswerk op te nemen. Bovendien is ook het moment waarop gegevens worden ingevoerd vrij: ongebonden aan de openingstijden van de erfgoedinstelling. Instellingen dienen zich er dus bewust van te zijn dat er een grote groep potentiële vrijwilligers bestaat die ze echter op een andere manier dienen te benaderen dan de traditionele vrijwilligersgroep.

Gevraagd naar waarom ze voor het tekststaflicheproject kozen, verwijzen beiden graag naar het grijpbare van de affiches: niet zozeer de grote politieke en militaire gebeurtenissen staan centraal in de affiches, maar wel het alledaagse leven. Affiches met namen van veroordeelden maken dan ook het meeste indruk.

Zowel Karel als Hannah vinden VeleHanden tot slot een handig, gebruiksvriendelijk en makkelijk platform, waarbij het competitieve karakter (er worden verschillende klassemanten opgemaakt, bijvoorbeeld de invoerder van de week, enzovoort) naar eigen zeggen slechts een beperkte rol speelt. Dat is opnieuw een belangrijk verschil met de traditionele vrijwilliger bij het Stadsarchief Gent die alvast de interactie met andere vrijwilligers in het Stadsarchief erg apprecieert. Ook de prijzenkast (met elke ingevoerde beschrijving kunnen punten worden verdiend en vanaf een aantal punten kan een prijs worden gekozen; het gaat onder meer om boeken en toegangstickets voor het In Flanders Fields Museum)

vormt geen grote motivatie om dit vrijwilligerswerk op te nemen. Het positieve rapport voor het VeleHanden-platform betekent echter niet dat instellingen op hun lauweren kunnen rusten. De vrijwilligers verwachten wel een interactie van de beheerders van het project en vinden het leuk wanneer bijkomende informatie ter beschikking wordt gesteld. Ook een uitnodiging voor een bezoek achter de schermen van het Stadsarchief lijkt Hannah en Karel een leuk idee.

De toekomst

Ook wanneer het project in het najaar van 2016 afgerond zal worden, worden de instellingen voor een uitdaging geplaatst. VeleHanden werkt dan wel als een soort visitekaartje van de organisatie en via het platform is het mogelijk om een grote groep vrijwilligers aan te spreken, maar instellingen dienen na te denken hoe ze – op zijn minst een deel van – de invoerders ook na het project aan hun instelling kunnen (ver)binden.

Organisaties dienen zich immers bewust te zijn van de twee mogelijke groepen vrijwilligers, met name de mensen die van thuis uit werken en liefst hun ding doen en de vrijwilligers die de verplaatsing maken en vrijwilligerswerk ook deels opnemen voor het sociaal contact. Het Stadsarchief Leuven, die op het vlak van vrijwilligerswerking ongetwijfeld een voorbeeldfunctie vervult, toonde eerder aan dat op termijn ook een ‘tussengroep’ vorm krijgt. Deze groep van online vrijwilligers die elkaar één of twee keer per jaar ontmoeten, tekent zich in Gent (nog) niet af, ongetwijfeld door de beperkte duur van het project. Voor het tekststaflicheproject moet de denkoefening nog gemaakt worden op welke wijze de invoerders ook in de toekomst aangesproken kunnen worden, maar zeker is dat sociale media hierbij ongetwijfeld een rol kunnen spelen.

Tot slot geven we hier graag nog een tip voor instellingen die ook aan crowdsourcing denken door de inzet van online vrijwilligers. De invoer bij het tekststaflicheproject is sterk weer- en klimaatgebonden. Het hier beschreven project liep hoofdzakelijk in de zomermaanden en het was opvallend dat op dagen met mooi weer er vaak een duidelijke daling in de invoer merkbaar was. Bij minder weer waren dan weer meer mensen actief. Met dat in het achterhoofd lijkt het voordeliger om projecten in het najaar te lanceren.

Tim De Doncker
Projectleider Stadsarchief Gent

(Stads)archieven en hun vrijwilligers

Ook in andere stadsarchieven lopen verschillende projecten met vrijwilligers die taken online uitvoeren. Het voorbeeld van het Leuvense Stadsarchief (Itinera Nova) werd hierboven al aangehaald, maar ook het Antwerpse Felixarchief (Thuis in Archief) heeft sinds enkele jaren een dergelijk project lopen. Beide voorbeelden werken rond dezelfde bron: middeleeuwse schepenregisters. We gingen ook bij hen eens een kijkje nemen.

Itinera Nova

De vrijwilligerswerking van het Leuvense stadsarchief kende een organische groei sinds 2008. Toen gingen de eerste zes vrijwilligers van start met het schonen van dossiers door het verwijderen van nietjes, plastic mapjes enzovoort. De nietjes uit de dossiers werden overigens zorgvuldig bijgehouden en in 2010 verwerkt in een kunstwerk dat nu nog steeds de leeszaal siert. Het jaar nadien ging met subsidie van de Vlaamse Gemeenschap het project Itinera Nova van start. Daarmee kende de vrijwilligerswerking een echte boost. De eerste doelstelling van Itinera Nova bestond erin om de 1.127 registers van de Leuvense schepenbank uit de periode 1362-1795 te digitaliseren en via internet te ontsluiten. Deze klus zal einde 2016 integraal geklaard zijn. 'Door deze veel geraadpleegde registers te digitaliseren kunnen de registers zelf beter bewaard worden voor de toekomst' zegt Marika Ceunen, archivaris van Stadsarchief Leuven.. Door ze daarnaast ook te transcriberen kunnen ze eenvoudiger doorzocht worden en is de bron zelfs via het internet overal toegankelijk. Uiteraard kunnen niet alle registers tegelijkertijd getranscribeerd worden en focussen we voorlopig exclusief op de vijftiende eeuw.'

Voor Leuven is de keuze om het vijftiende-eeuwse materiaal integraal tekstueel te ontsluiten een heel bewuste keuze geweest. Dit is dé belangrijke eeuw in de stedelijke ontwikkeling van Leuven met onder andere de bouw van het stadhuis en de Sint-Pieterskerk en de stichting van de universiteit. Bovendien worden vanaf 2017 ook de stadsrekening in het Itinera Nova-project integraal gedigitaliseerd, beginnend met die van de vijftiende eeuw. Zo kan straks diepgaand onderzoek naar deze cruciale eeuw in de Leuvense geschiedenis gebeuren op basis van de belangrijkste en omvangrijkste archiefbronnen die bewaard worden. Het project telt ondertussen meer dan veertig vrijwilligers. Een zevental is bezig met het inscannen van de registers, de rest doet voornamelijk van thuis uit het transcriberende werk. De vrijwilligers hebben een zeer diverse achtergrond, maar qua leeftijd gaat het vooral om jonggepensioneerden. Het grootste deel van hen had bij aanvang geen of onvoldoende ervaring met het lezen van middeleeuwse teksten. Het stadsarchief voorzag daarom in een opleiding die nog steeds online gevolgd kan worden.

Voor het invoeren wordt gebruik gemaakt van een online programma dat op maat gemaakt werd door een in Digital Humanities gespecialiseerde onderzoeksgroep van de HKI van de Universiteit van Keulen. 'We merkten ook dat er in de loop der jaren een structuur groeide in de groep. De meer ervaren vrijwilligers treden bijvoorbeeld mee op als correctoren en kijken het werk van andere vrijwilligers na. Er werden ook twee werkgroepen in het leven geroepen: voor fondsenwerving en voor technische ondersteuning.'

Hoewel de vrijwilligers voor het grootste deel van de tijd zelfstandig werken, wordt er ook veel aandacht besteed aan hun omkadering. 'Tweemaandelijks worden ontmoetingsmomenten georganiseerd', licht projectadviseur Agata Dierick toe. 'Eén keer per jaar gaan we met de hele groep op uitstap en worden de vrijwilligers getraceerd op een etentje. Op de ontmoetingsmomenten proberen we telkens voor een inhoudelijke invulling te zorgen. Dat kan een gastspreker zijn, of een student die een thesis maakte op basis van ons bronnenmateriaal.'

De veranderende context waarin vrijwilligers en archivariissen zich bevinden, biedt nieuwe mogelijkheden maar stelt het beroep van archivaris en de beschikbare infrastructuur wel voor uitdagingen. 'Als er veel vrijwilligers tegelijk in het archief aanwezig zijn, is de rust en stilte soms een beetje zoek', vervolgt Dierick. Tegelijk is het heel fijn om te zien hoe gedreven en efficiënt al die mensen bezig zijn met het archief dat we bewaren. Ze vormen een deel van het grote archiefteam dat niet meer weg te denken is.'

Meer info. over Itinera Nova en alle digitale beelden van de schepenbank vind je op: www.itineranova.be.

Thuis in Archief

In 2013 stelde men in het Felixarchief vast dat verschillende onderzoekers voor eigen gebruik indexen maakten op de middeleeuwse schepenregisters uit de zeventiende en achttiende eeuw. Hieruit groeide het idee om samen te werken, de gegevens uit te wisselen en beschikbaar te stellen voor een groot publiek.

Anders dan bij Itinera Nova wordt er geen volledige transcriptie gemaakt maar wordt er gewerkt met regesten. Midden 2015 werd een eerste mijlpaal bereikt en zijn alle registers voor de periode 1394-1450 geïndexeerd. Zij zijn voortaan doorzoekbaar op persoon-, plaats- en huisnamen.

Voor het opmaken van de gegevens wordt gebruik gemaakt van een basissjabloon in Excel en door het gebruik van scans kunnen de vrijwilligers ook van thuis uit werken. ‘Sommigen voegen in dat werk ook extra kolommen toe voor hun eigen onderzoek’, zegt Natalie De Bruyn, leeszaalmedewerkster van het Felixarchief. ‘Deze worden echter niet opgenomen in het verzamelbestand.’

Om de vrijwilligers de Middelnederlandse teksten te leren lezen gebruiken ze ook een andere strategie dan in Leuven. ‘We werken daarvoor samen met de lokale afdeling van Familiekunde Vlaanderen. Zij organiseren ongeveer twee keer per jaar een cursus oud schrift, zowel voor beginners als voor gevorderden.’

Momenteel zijn er een achttal vrijwilligers actief die elk jaar ook getrakteerd worden op een uitstap en een viertal vergaderingen per jaar. Tijdens die vergaderingen worden soms voordrachten gegeven door iemand die algemene conclusies trekt uit de verzamelde gegevens.

Wie interesse heeft om mee te werken kan overigens, na een korte paleografische test, nog altijd aansluiten. Neem daarvoor contact op met het FelixArchief.

Meer weten?

Neem een kijkje op www.felixarchief.be

Rob Bartholomees
Consulent Heemkunde Vlaanderen

